

INVENTIONE RHETORICA

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

*Tullius ab eleganti narratiuncula exorsus, deinceps differit
De judiciali genere, & constitutione conjecturali, huiusque tra-
ctanda locis tum ab auctore, tum a reo.*

De constitutione definitiva.

De translativa constitutione.

*De generali constitutione, cujus duæ partes, negoralis & juridi-
cialis explicantur.*

De scripti controversiis.

De genere deliberativo, deque honesto & virili.

De genere demonstrativo. PRUSTEUS.

ROTONIATÆ quondam, cum florent omni-
bus copiis, & in Italia cum in primis beati
numerarentur, templum Junonis, quod reli-
giosissime colebant, egregiis picturis locupletare
voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui
tum longe cæteris excellere pictoribus existima-
batur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras
complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad no-
stram memoriam propter fani religionem remansit: &, ut
excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese ima-
go contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit.
Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo
plurimum aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt.

Putat-

¹ Templum Junonis] Junonis Lacinia
templum, prope Crotonem urbem, sanctum
omnibus circa populis, ex Livio, lib. 24.

Ruzus, in Æneid. III. 552.
Attollit se diva Lacinia &c.

Putaverunt enim eum si, quo in genere plurimum posset, in
eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano re-
licturum. Neque tum eos illa opinio fefellerit. Nam Zeuxis
illico quæsit ab eis, quasnam virgines formosas haberent.
Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei
pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. Etenim
quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viri-
bus & dignitatibus antefeterunt, atque honestissimas ex gym-
nico certamine victorias domum cum maxima laude retule-
runt. Cum puerorum igitur formas, & corpora magno² hic
opere miraretur: Horum, inquit illi, sorores sunt apud
nos virgines: quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his
suspiciari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis vir-
ginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vo-
bis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas
transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines u-
num in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligen-
di potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum
nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus essent
judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judi-
cium debuisset. Neque enim putavit, omnia, quæ quæret
ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideo quod
nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natu-
ra expolivit. Itaque, tanquam cæteris non sit habitura quod
largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii comodi aliquo
adjuncto incommodo muneratur.

II. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut ar-
tem dicendi percriberemus, non unum aliquod proposuimus
exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere,
exprimendæ nobis necessario viderentur: sed, omnibus unum
in locum coactis scriptoribus, quod quicque commodissime
præcipere videbatur, excerpimus, & ex variis ingeniis excel-
lentissima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine &
memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarif-
sime.

² Cum puerorum igitur formas, & corpora
magno] Est versus longus, quem destruen-
dum putabat Gulielmus fide libri Grevenb.
corpora, & formas. Pall. adherent vulga-
te. Grut.

sime quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa est, aut a bene inventis alicujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quod si in cæteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent; non tantopere in vitiis perseverarent; aliquanto levius ex inscitia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerint, ab ultimo principio hujus præceptionis, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit.

Ac veteres quidem scriptores artis usque a principe illo atque inventore Tisia³ repetiros, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cujusque præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inventoribus ipsis suavitate & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quandam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cujus instituta sequebantur, fecerant; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitu-

³ Tisia] Cum hoc Tisia, Coracis discipulo, legatum Gorgiam Leontinum Athenas profectum scribit Pausanias, lib. 6. Hic multa in orationem contrulit, & persuadendi

peritissimus omnium suo tempore habitus est. Hunc in Phædro Platonis Socrates deridet: cujus tamen auditorem Ilocratem fuisse scribit Plutarchus. Corradus, in Brut. cap. 12.

opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Ilocrates: cujus ipsius quam constat esse artem, non invenimus. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

III. Ex his duabus diversis sicuti familiis⁴, quarum altera cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio & præceptione occupata; unum quoddam est constat genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commode dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas ruli, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.

Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neque nos, neque alios industria nostræ poenitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præterisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, facile & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte & diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari inuisicijusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse videamur; illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiose, quoad facultas feret, consequemur: nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones⁵, & constitutiones, & judicationes continebat.

Tom. I.

I

Dein-

⁴ Ex his duabus diversis sicuti familiis] ⁵ Et inventiones] Victorinus explicans hunc locum, Nam, inquit, de quinque partibus

Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, distulse autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponitur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipiuntur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit.

IV. Omnis & demonstrativa, & deliberativa, & judicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere uno, pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cujusque generis, & diversæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quæritur: in demonstrationibus, quid honestum: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in suadendo & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt.

Quorum igitur generum fines & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem.

Quare

bus orationis solam inventionem tractat. Quibus verbis quid sibi velit, non intelligo; fatique apparet, vim hujus loci ignorasse. Ego vero crediderim inventiones, non argumentum, ut quidam falso existimant, sed intentionem in primis, & depulsionem esse intelligendas. Nam proposita controversia, considerandum est primum, an causa consistat; quod ex intentione, & depulsionem cognoscitur. Intentio est prima pars, cum Actor proponit & facit litem. Depulsio, est

responsio Rei. Cum igitur ex intentione & depulsionem omnis controversia, id est constitutio, sive questio fiat, merito inventiones appellantur. Hoc autem ita esse, facile ex textu intelligi potest: nam sequitur, & constitutiones. Nascimbenius.

a Non easdem] Lamb. non easdem in unumquodque genus causæ incidere.

b Dictionem] Lamb. dictionem, aut ad iudicium. Quare

Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera simili implicata controversia, nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

c Nunc a conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quandam, & secum aliquantum nummorum ferentem, est comitatus. Cum hoc, ut fere fit, in via sermonem contulit, ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernam divertissent, simul coenare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Coenati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos arctius jam, ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum e vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in vagina recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cujus gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum in clamavit semel & sæpius. Illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit; solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & cum quibusdam diversoribus illum, qui ante exierat, consequitur. In itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina educit; reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio. Non occidi. Ex quibus constitutio est. Questio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

V. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne no-

I 2 men

c Nunc a conjecturali] Lamb. Nunc ad conjecturalem constitutionem proficiscemur.

men ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsivem, & in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quamdam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si amicitia quid causa factum diceretur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi; aut contra rejiciendi, diminuendi, devitandive incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquid majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquid majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

Hic locus sicut aliquid fundamentum est hujus constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicit, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicit. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit.

VI. Cum

VI. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commississe quid dicit; quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quam maxime poterit, ut, quoad ejus fieri possit, idonea quam maxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa; quantum gloriæ consecuturam existimavit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitia, si inimicitiarum; & omnino quidquid erit, quod causæ fuisse dicit, id summe augere debebit. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt: Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellectu, si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam vere, & pie diceretur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est.

VII. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex eventu cogitationem spectari oportet, sed qua cogitatione, animo, & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare

potest.

poterit, alii nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicitur. Facultas, si ratio, adjuutores, adjumenta, & cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus, & integer esse dicitur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur.

VIII. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa faciendi, & consideranda. Defensor autem ex contrario primum impulsione aut nullam fuisse dicit, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commississe dicitur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quam levissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa a facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur.

Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quam aliis, aut incommodum sibi magis, quam commodum dicit: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitur dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeat, comparanda: qui omnes loci similiter in incommodi quoque vitiatione tractabuntur.

Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum,

modum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum rite defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso; quod verum, pro vero probasse. Quod si dubitaverit, summæ fuisse amentitiæ, dubia spe impulsus, certum in periculum se committere.

Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre.

IX. Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, qua personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. Nam & de nomine nunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, ^a cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcirco aliquem *Caldum* vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus ^b Græcis imperitis verba dedisse, quod *Clodius*, ^c aut *Cæcilius*, aut *Mutius*, vocentur.

Et de natura licet aliquantulum ducere suspensionis. Omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus, an illius civitatis sit; quibus sit majoribus ^d, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex visu multæ trahuntur suspensiones, cum, quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit, quæratur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat. Et ex fortuna

^a Cognomen] Lamb. cognomen quoque & *is* modum verriculum fuit? Præfatus.

^b Græcis] Vid. Man. Græcor.

^c Quod *Clodius*] *Clodius*, quod clauderet, vel corpore, vel animo. *Cæcilius*, quod cæcitas. *Mutius*, quod mutus. Has vero nugas in Oratore quis ferat? *Muretus*. Proderit tamen ad ridiculum: quo modo *Tullius* in Verrem, IV. 24. Quod unquam hu-

^d Quibus sit majoribus] Ita *Demosthenes* in Oratione pro *Corona* accusatus ab *Æschine* se defendit a genere, & indicium facit se virum optimum esse, quod optimis majoribus sit natus: *Æschinem* vero pessimum, quod infimo genere sit natus. *Nescimus*.

fortuna saepe argumentatio nascitur, cum servus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique eorum quaritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua & perfecta & constanti animi, aut corporis absolute consistit; quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspitionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicua solet præ se gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio; facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio fumetur aliquid suspitionis. Nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspitionis.

X. Ac personis quidem res læ sunt attributa, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus ejus qui insimulatur, in eam suspitionem adducetur, ut a tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animus alicujus improbare nihil attinet, cum causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debet, & ostendere, si quo in pari ante peccato convictus sit. Si id non poterit; si quam in similem ante suspitionem venerit, ac maxime, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa aliqua commotum peccasse, aut in æque magna re, aut in majore, aut in minore:

nore: ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re, ejus aliquod factum avarum.

Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari lumendi facultas non erit, improbare animum adversari oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accusas, demonstrare non possis; aliis affinem esse vitii doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum.

Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari: locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

XI. Defensor autem primum, si poterit, debet vitam ejus, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota, & communia officia: quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si,

cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicitur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse.

Hoc autem ipsum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quam plurimum professe, sed subita ex criminatione, quæ conungi facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere iudicium.

Sin autem in ante acta vita aliqua turpitudines erunt; aut falso venisse in eam existimationem dicitur, aut ex aliquorum invidia, aut obrectatione, aut falsa opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiöse animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed a tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudinis, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omissis, illud, quod infert, agi oportere.

XII. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæc suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiuntur.

Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ sunt continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari

rari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quaesita videatur; quid in ipsa re gerenda; quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda: nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur oportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est.

Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æque magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æque magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est; ut metus, lætitia, turpido.

Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quærentur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus eequæ consuetudo sit, eequæ actio, eequod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio; ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspiciones.

XIII. Sunt autem aliqua suspiciones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleræque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicio-

ne junguntur. Maxime enim queri oportet in hac constitutione, primum potueritne aliquid fieri: deinde equo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua ante diximus: deinde utrum id facinus sit, quod ponere fuerit necesse: item quod spem celandi * haberet: deinde necessitudo, in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, queritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quaesiverit, quod simul diverterit, conarit. In re, nox, fominus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitatum tam aequo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit.

Horum pars ad consilium pertinet. Queritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata, an ita temere, ut non verisimile sit, quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo queritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna administrari. Nam saepe si pecuniae adjuncta, si adjuutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus haec, quae negotiis, & illa, quae personis sunt attributa.

Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quo modo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed ad ea, quae praecipua sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum est, tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, & alias aliter haec in utramque partem causae solent convenire.

XIV. Quare considerare haec, quae exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii, & suam, & adversarii narrationem saepe & diligenter tracta-

* Haberet] Lamb. non haberet.

tractabit, & quid quaeque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjuutore, aut cur hoc: cur nemo sit conficius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constet oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huius rei sit signum, an illius, an huius & illius, & utrius potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.

Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium ⁸ conservati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabilis, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam saepe quaestiones ⁹, testimonia, rumores: quae contra omnia uterque simili via praceptorum torquere ad suam causam commodum debebit. Nam & ex quaestione suspicionis, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.

Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura praecipuum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. Nam & ejus, qui in quaestione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causae solum, quae dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit: pars autem est pervagatio, &

⁸ Tum illi ipsi in medium] Sensus est: Tum reconditi loci conjecturarum essent se in lucem: & cum ex iis separatim sumptis, tum ex iis simul sumptis fient argumenta. *Præfatus.*

⁹ Quaestiones] Id est, tormenta quae ad-

hibito corporis cruciati veritatem expriment. De quaestionibus his sive tormentis, itemque de testimoniis & rumoribus agit ex professo Quintilian. lib. 5. cap. 3. 4. 7. pag. 265. 268. & seq. Cap.

aut in omnes ejusdem generis, aut in plerasque causas accommodata.

XV. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei ¹⁰ quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est utendum. Aut dubiæ ¹¹, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere.

Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est: pars, per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Distinguitur autem oratio, atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus ¹² illis argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est; & auditoris animus, aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inventionem verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt: nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate, & graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc fit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

XVI. Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem ¹³ qui loci communes incidere soleant: suspicionibus credi oportere,

¹⁰ Locus communis, aut certæ rei &c.] Hunc communis loci significatum supra explicavimus ad cap. 51. lib. 1. n. 106. Idem.
¹¹ Aut dubiæ] Alterum hunc communis loci significatum exposuimus in Quintil. pag. 263. not. 15. ubi quatuor 78 communis loci significationes explanavimus. Idem.
* Illis] Vir. Grut. illis auditoribus, & argumentis.

tere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: quæstionibus credi oportere, & non oportere: vitam ante actam spectari oportere, & non oportere: ejusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascuntur, in contrarias partes diducuntur.

Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur; & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi & cæteri omnes loci communes ex iisdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur: hi autem gravius, & ornatus, & cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tamen hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

XVII. Cum est nominis controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva ¹⁴ dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui consul rempublicam male gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, invito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: arcessit majestatis. Intentio est ¹⁵: Majestatem minuiisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est ¹⁶: Non minui majestatem. Quæstio est: Majestatemne minuerit. Ratio ¹⁷: In filium enim quam habebam pote-

¹² In conjecturalem constitutionem] De qua vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 8. n. 19. Idem.
¹³ Constitutio definitiva] De qua vide ad cap. 8. n. 20. Idem.
¹⁴ Intentio est] Hoc est, accusatio, si ve accusatoris actio. Idem.
¹⁵ Depulsio est] Id est, accusationis refutatio, si ve Rei defensio. Idem.
¹⁶ Ratio] Aliter vel aliis, id est, causa quam Reus ad sui defensionem profert. Vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 13. n. (41). Idem.

potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria potestate, hoc est, privata quadam, tribunitiam potestatem; hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio¹⁷ est, Minuatne is majestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua praecepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controversias, si quae forte in eas incident. Nam de omnibus perferibemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi quaritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descriperis, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accusabitur, adungere oportebit; & ex eo, quod ostenderit esse, verbi causa, majestatem minuere, docere, adversarium majestatem minuisse; & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur.

Post erit infirmanda adversariorum descriptio¹⁸. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut fermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur ejus descriptionis approbatio, & si, quae incommoda consecutura sint, eo concessio, ostendetur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis praeceptis exponemus. Et si cum definitione

¹⁷ Judicatio] Τὸ κριτικόν, id est, hoc ipsum de quo iudices laturi sunt sententiam. Vide ad cap. 13. n. 42. *Idem*.

¹⁸ Descriptio] Hoc est, definitio ejus vocabuli, cujus vis inquiritur & significatio venit in controversiam. *Idem*.

nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus: illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio.

XVIII. Jam si res plures erunt definiendæ: ut, si quaratur, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra surripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda: Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Majestatem minuere, est aliquid de republica, cum potestatem non habeas, administrare. Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur.

Deinde^a sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cætera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res solum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniae accusatorum demonstrandæ, aut misericordiae captandæ, aut facti indignandi, aut a misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur.^b Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causâ postulabit, utemur.

XIX. Cum autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua

Tom. I.

L

pœna,

^a Sequitur] Lamb. Sequetur

^b Quare] Lamb. Quare non in omne causa genus incidunt. Eorum

pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa¹⁹ appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine superfluum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoris exceptionibus²⁰ multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quem admodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio²¹ privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, & tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmantur autem assumpta alia aliqua constitutione²². Ut in quodam judicio, cum venefici cujusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causâ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen cæteris quoque criminibus

¹⁹ *Constitutio translativa*] De qua vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 8. n. (22.) *Idem*.

²⁰ *Prætoris exceptionibus*] Excipere, proprie est detrahere: & inde dicta exceptio est, quod partem aliquam de universo Actoris jure detrahat vulgari formula *Nisi si*, vel *Si non*, vel *Extra quam*; quasi defensor aliqua ex parte veram esse actoris intentio-

nem fateretur, sed tamen cum exceptione. *Prætoris* exceptiones erant, quia Prætor exposita causa actionis formulam præscribat. *Prætoris*.

²¹ *Conceptio*] A jureconsultis dicitur formula. *Idem*.

²² *Assumpta alia aliqua constitutione*] Id est, assumendo quandam aliam statum constitutionis. *Cæpper*.

nibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit²³.

XX. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra prætor fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, injuriarum. Postulat is, quicum agitur, a prætor exceptionem, *Extra quam*²⁴ *in reum capitis præjudicium fiat*. Hic is, qui agit, judicium purum postulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio²⁵, Non enim oportet, in recuperatorio judicio²⁶, ejus maleficii, de quo inter ficarios quaritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio²⁷, Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur. Atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui, de ea re conveniat.

Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrum malitia quod aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia causâ diffidat. A translatione au-

L 2 tem,

²³ *Conjecturali constitutione translationem confirmabit*] Id est, confirmabit translative illam causæ constitutionem, movendo quæstionem facti, vel de facto. *Idem*.

²⁴ *Extra quam*] Vid. P. Nannii Miscellan. lib. 9. cap. 6. ut & Brissonium de Formulâ.

²⁵ *Ratio*] Vide quæ notavimus ad lib. 2. cap. 17. n. 16. *Cæpper*.

²⁶ *In recuperatorio judicio*] Recuperato-

rium judicium dicebatur, quod ferebant Recuperatores. Hi porro judices quidam erant a Prætor privatis in controversiis de re quælibet dati; quos etiam a recuperando ita vocatos ajunt, quod per eos suum quisque jus recuperare posset, vel quod de honorum inique ablatorum recuperatione, æstimandis que injuriis cognoscereat. *Idem*.

²⁷ *Judicatio*] Vide quæ notata sunt ad lib. 2. cap. 17. n. 17. *Idem*.

tem, omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eae constitutiones, quae partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes ejus consideremus.

XXI. Cum & facti, & facti nomine concessio, neque ulla actionis illata controversia²⁸, vis, & natura, & genus negotii ipsius quaritur; constitutionem generalem²⁹ appellamus. Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem & juridicalem. Negotialis est³⁰, quae in ipso negotio juris civilis habet implicitam controversiam. Ea est hujusmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mortuum est, quam in suam tutelam veniret³¹. De hereditate ea, quae pupillo venit, inter eos qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversa est. Possessio heredum secundorum est. Intentio est³² agnatorum: Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio³³ est: Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quaestio est: Utrorum sit. Ratio est³⁴: Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quae filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: Immo pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare, praeterquam quod ipsius fuit in testamento, ulius vestrum esse non potest. Judicatio³⁵: Possintne quisquam

²⁸ Actionis illata controversia] Ea ipsa est quae alias translatio & translativa cause constitutio appellatur, ἡ μεταθετική, ἡ παραγωγική, de qua vide cap. 8. lib. 1. n. 22. Idem.

²⁹ Constitutionem generalem] De hac vide quae notavimus ibid. Idem.

³⁰ Negotialis est] De qua lege quae supra notata sunt ad cap. 11. lib. 1. n. 25. Idem.

³¹ Quam in suam tutelam, &c.] Id est antequam pubes factus esset, & testari posset: in suam enim tutelam venire, vel sua

tutela fieri, nihil aliud est quam ad pubertatem venire. §. 1. si filiusfamilias 51. ff. de legat. 3. l. 5. §. 2. ff. quibus ex causis in possessionem. Gothofredus.

³² Intentio est] Hoc est, petitio, five postulatio. Capperonnerius.

³³ Depulsio] Id est, recusatio, refutatio, denegatio. Idem.

³⁴ Ratio est] Vide quae notata sunt ad cap. 17. lib. 2. n. 16. Idem.

³⁵ Judicatio] Vide supra ibid. n. 17. Idem.

de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint.

Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causae, quae plures habent rationes in simplici constitutione³⁶: quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus haec ratio: Unius enim pecuniae plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut ejusdem pecuniae alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem haec erit: Non est una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quae jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est: Unane pecunia fuerit. Aut, si hac erunt usi infirmatione, Possent plures esse unius heredes pecuniae dissimilibus de causis; de eo ipso judicatio nascitur: Possintne ejusdem pecuniae plures dissimilibus generibus esse heredes.

XXII. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & praeterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis praecipua videamus. Utrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quaedam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: post autem, approbata quaedam a consuetudine, aut vero utilia visa, legibus esse firmata. Ac naturae quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quaedam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem.

Religionem, eam, quae in metu & caeremonia deorum fit, appellat.

³⁶ Constitutione] Τῆς εἰρη. Vulgo dicuntur rum systemata, fusius exposuimus ad Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468. Idem. Jam vero quot sint hujusmodi status, &c. quam varia sint de his veterum Rhetorum.